

forståelse af den historiske proces som helhed. Og hvis man ønsker at udfordre dette standpunkt, så er der heller ikke nogen vej uden om studiet af Clausewitz.

Gunner Lind

ANNA-BIRTE RAVN og MARIANNE ROSTGÅRD (red.): *Kvindefællesskaber*. Hæfter for historie nr. 1. Aalborg Universitetscenter, 1985. Ill. 259 s. 150 kr.

Antologien *kvindefællesskaber* er udsprunget af arbejdet i kvindehistoriegruppen ved Aalborg Universitetscenter. Gruppen består af ældre studerende, af forhenværende studerende og af tidligere eller nuværende undervisere på historiestudiet. Fire af bogens ti artikler bygger på specialer. Ideen med en sådan udgivelse er oplagt, men altfor sjældent praktiseret.

Titlen »Kvindefællesskaber« dækker over både frivillige og ufrivillige, organiserede og spontane, offensive og udgrænsede kvindefællesskaber. Det fælles spørgsmål der ligger bag artiklerne er, om kvinders liv – ofte skarpt adskilt fra mændenes – skal ses som et udtryk for en ren autonom kvindekultur og kvinders styrke eller som en ufrivillig udgrænsning og isolation, som et udtryk for magt eller afmagt. Alle forfatterne har imidlertid ikke følt sig lige forpligtet af problemstillingen, ligesom artiklerne er af svingende kvalitet.

Bogen indledes af Bente Rosenbeck med en historiografisk oversigt over nyere danske undersøgelser inden for kvindehistorien med udblik til den internationale forskning. Sådanne oversigter er altid nyttige. Grethe Carlsund Pedersen følger tråden op. Hun gennemgår nogle »ældre« familiehistoriske teorier (især fra omkring 1970) og kritiserer dem for at være ahistoriske. Der findes ikke én familieteori. Teorier om familien bør derimod tage udgangspunkt i familiernes forskellige historiske, kulturelle og klasse-mæssige tilhørsforhold. Det har nyere undersøgelser forlængst påpeget. Væsentligt er imidlertid, at forfatteren argumenterer for at kønnenes forskellige placering i familien bør stå centralt i familieforskningen.

De følgende artikler er empiriske undersøgelser. Der er artikler om troldkvinde og kloge koner og om fødsler og arbejdsfællesskaber på landet i 1800-tallet. Fremhæves skal Gudrun Breidals artikel *Husmandskoner 1900-1930*. På grundlag af bladet »Husmanden« fås der et fint indblik i husmandskonernes arbejde samt om divergerende meninger blandt husmandskonerne indbyrdes og i særdeleshed mellem disse og de højere placerede kvinder. De gode koner lod sig ikke byde hvad som helst. Tidligt fik kvinderne indpas i husmandsforeningerne, hvor de dannede husholdningsudvalg. Andre kvindefællesskaber opstod i husholdningsforeningerne. Det teoretiske husholdningsarbejde betød samtidig en legitimering af kvinders fravær i det øvrige arbejde i bedriften. Denne ideologiske overbygning har ikke gjort det lettere for de husmandskoner, der måtte fortsætte med at deltage i det, der nu betragtedes som mandsarbejde.

Bogens sidste artikel er skrevet af Anna-Birte Ravn. Alene af denne årsag bør bogen læses til ende. En bedre idé var at læse artiklen først, idet forfatteren bringer nyttige analytiske indfaldsvinkler til at studere det vagt definerede begreb: kvindefællesskaber. Hertil kommer analyser af forskellige typer af

fællesskaber blandt borgerskabets, bonde- og arbejderkvinder i slutningen af 1800-tallet.

Ordet kvindefællesskaber vækker afsky hos nogen, glæde blandt andre. Bogens fortrin er, at den ikke forherliger de fællesskaber kvinder har levet i, og at den peger på fællesskaber som en analytisk mulighed til at fortolke historien. En bog med titlen mandefællesskaber kommer vel næppe. Ikke desto mindre har fællesskaber af mænd været langt mere udbredte.

Bodil K. Hansen

PAUL G. ØRBERG: Når nøden er størst. Viborg Gråbrødre Klosters historie fra reformationen til nutiden. Viborg Gråbrødre Kloster – Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland 1986. 288 s. Ill., fire kort og en opmåling. 274,50 kr.

Samtidigt med reformationsjubilæet har arkivar Paul G. Ørberg udsendt en skildring af Viborg Gråbrødre Klosters historie siden det i 1541 blev gjort til hospital for fattige. Det er en fornøjelse at læse denne smukt illustrerede og meget velskrevne bog – se blot kapitel 20, der er fremragende »digtning over kilderne« – men anmelderen savner undertiden sammenligning med udenlandske forhold.

Det viser sig især i de afsnit, der handler om hospitalets økonomi. Når tilsvarende engelske stiftelsers forstander i 15.–18. årh. foretrak at anbringe stiftelsens formue i jord, kan afhændelsen af hospitalsgodset (kap. 28) synes ufornuftig. Imidlertid var meget af godset strøgods langt fra Viborg, og hospitalsadministrationen kunne dårligt overvåge driften, var måske heller ikke altid tilstrækkeligt landbrugskyndig. Hospitalet så da sin fordel i at overføre en væsentlig del af kapitalen fra fast ejendom til likvide midler, der kunne udlånes mod rente (kap. 30). Formuekonverteringen virker således rimelig nok som disposition; men læseren får ikke at vide om hospitalsadministrationen havde andre valgmuligheder – tilsvarende stiftelser i ind- og udland må have kendt lignende problemer, og hvilke løsninger valgte man der?

På samme måde savner anmelderen en vurdering af forplejningen før Hospitalet i 1630'erne gik over til at udbetale kostpenge. Arent Berntsen gengiver udspisningsreglementer, der har været gyldige for visse hospitaler i 1620'erne, hvilket Ørberg nævner (p. 35). Imidlertid kan man ud fra reglementerne skønne om kostens sammensætning og kalorieindhold således som Frederic C. Lane har vurderet de venetianske galejers kostreglement fra ca. 1310 (*Annales ESC janvier-février 1963*, pp. 133–138), og det danske materiale er af samme art som det venetianske. Tilsvarende ville det være værdifuldt at få sat pengeunderstøtterne i forhold til priserne på de vigtigste fornødenheder. Ganske vist er et »normalbudget« ikke blevet udregnet for en dansk 17. århundredes husholdning; men man kan få en idé om de elementer, der kunne tænkes at indgå i det, ved at sammenligne med de udenlandske normalbudgetter, vel navnlig dem fra England eller Alsace (E.H. Phelps-Brown & Sheila V. Hopkins i *Economica New Series XXIII–XXIV* og *XXVI*, 1956-7 og 1959).

Disse bemærkninger må dog ikke opfattes som andet end et ønske om at føre fattigforsorgens historie ud over den rent administrations- og institutionshistori-